

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО КРОСКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Гура О. І.

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-6720-2481
guru.olexandr@gmail.com*

Горлач В. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-6719-5605
val_g161@ukr.net*

Ключові слова: професійна підготовка, готовність, майбутній фахівець, міжкультурне спілкування, комунікаційний процес, кроскультурна комунікація.

У статті проаналізовано підходи до розуміння поняття кроскультурної комунікації, розглянуто сучасний стан вивчення питання міжкультурного спілкування, критерії ефективності комунікаційного процесу. Доведено, що поняття кроскультурної комунікації не має однозначного трактування і є багатоплановим, а отже, й питання формування готовності до міжкультурного спілкування залишається остаточно невирішеним, зокрема в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Проведений аналіз українських і зарубіжних наукових праць, присвячених дослідженню сутності та структури процесу кроскультурної комунікації, дав підстави розуміти кроскультурну комунікацію в професійній підготовці майбутніх фахівців як процес інформаційного обміну між здобувачами вищої освіти – представниками різних культур, що здійснюється за допомогою різноманітних засобів і має на меті встановлення взаєморозуміння через досягнення відповідності різних культурно обумовлених систем цінностей. Констатовано, що формування готовності здобувачів вищої освіти до кроскультурної комунікації в процесі професійної підготовки є системним, складним за своєю структурою процесом, який потребує спеціально організованого, цілеспрямованого підходу до його реалізації. Проаналізовано результати дослідження стану готовності здобувачів вищої освіти до кроскультурної комунікації в процесі професійної підготовки. Визначено, що питання формування готовності здобувачів вищої освіти до кроскультурної комунікації в процесі професійної підготовки є актуальним, оскільки, з одного боку, майбутні фахівці чітко усвідомлюють необхідність такої готовності, а з іншого, відсутнє конкретне уявлення щодо сутності кроскультурної комунікації, її складових частин, можливих вад, що перешкоджають встановленню ефективного міжкультурного спілкування, а також системне змістове і науковометодичне забезпечення цього процесу під час професійної підготовки майбутніх фахівців.

THEORETICAL AND EMPIRICAL ASPECTS OF THE STUDY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS' READINESS FOR CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

Gura O. I.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Psychology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6720-2481
guru.olexandr@gmail.com*

Gorlach V. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orchid.org/0000-0001-6719-5605
val_g161@ukr.net*

Key words: *professional training, readiness, future specialist, intercultural communication, communication process, cross-cultural communication.*

The article analyzes approaches to understanding the concept of crosscultural communication, considers the current state of studying the issue of intercultural communication, and the criteria for the effectiveness of the communication process. It has been proven that the concept of cross-cultural communication does not have an unambiguous interpretation and is multifaceted, and therefore the issue of forming readiness for intercultural communication remains not finally resolved, in particular in the process of professional training of future specialists. The analysis of Ukrainian and foreign scientific works devoted to the study of the essence and structure of the cross-cultural communication process gave reasons to understand cross-cultural communication in the professional training of future specialists as a process of information exchange between students of higher education – representatives of different cultures, which is carried out with the help of various means and aims at establishment of mutual understanding through the achievement of conformity of different culturally conditioned value systems. It has been established that the formation of the readiness of students of higher education for cross-cultural communication in the process of professional training is a systematic, complex process in its structure, which requires a specially organized, purposeful approach to its implementation. The results of the study of the state of readiness of higher education applicants for cross-cultural communication in the process of professional training are analyzed. It was established that the question of forming the readiness of higher education students for cross-cultural communication in the process of professional training is relevant, since, on the one hand, future specialists are clearly aware of the need for such readiness, and on the other hand, there is no concrete idea about the essence of cross-cultural communication, its components, possible defects, which prevent the establishment of effective intercultural communication, as well as the systematic substantive and scientific-methodical support of this process during the professional training of future specialists.

Постановка проблеми. Реалії сучасної освіти, незалежно від країни, де вона здобувається, передбачають здатність майбутнього фахівця навчатися в умовах полікультурної спільноти. Певна відкритість

кордонів між державами та можливість отримання освіти в інших країнах спонукають майбутніх фахівців навчатися в закладах вищої освіти, диплом яких забезпечить в майбутньому гарний старт для подаль-

шої професійної кар'єри. Серед таких закладів, беззаперечно, є й університети України. Переважна більшість українських закладів освіти стикаються з ситуацією, коли в одній групі поряд з українцями навчаються іноземці, які є представниками різних культурних спільнот. З огляду на викладене великого значення набуває питання кроскультурної комунікації й готовності здобувачів освіти до міжкультурного спілкування в процесі професійної підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасне розуміння сутності кроскультурної комунікації та готовності до неї ґрунтується на науково-теоретичних положеннях таких дослідників, як О. Баглай [1], Н. Бориско [2], Н. Ботвина [3], Г. Дідук-Ступ'як [4], Л. Євдокімова-Лисогор [5], В. Манакін [6], О. Пальчикова [7], А. Солodka [9], М. Сотер [10] та інші. Проведений

нами ґрунтовний аналіз науково-теоретичних праць дає підстави констатувати, що поняття кроскультурної комунікації не має однозначного трактування і є багатоплановим. У загальному сенсі під цим словосполученням розуміють процес обміну інформацією, який зумовлюється певними соціальними чинниками і відбувається під час міжособистісного кроскультурного спілкування з використанням різних комунікаційних засобів (вербальних, невербальних, паравербальних). Отже, питання формування готовності до міжкультурного спілкування залишається остаточно не вирішеним, зокрема в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних та емпіричних аспектів дослідження готовності здобувачів вищої освіти до кроскультурної комунікації: сучасного стану вивчення питання міжкультурного спілкування, змісту кроскультурної комунікації, рівня усвідомлення суб'єктами освітнього простору її сутності та особливостей в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях поняття «комунікація» має різні дефініції залежно від того, що саме в цьому процесі акцентується в контексті тієї чи іншої галузі. Соціальні науки розглядають комунікацію з точки зору доставки певної інформації або її передачі від відправника до отримувача. Метою відправника є здійснення впливу на отримувача, задля чого він передає інформацію певним чином, використовуючи певний спосіб кодування повідомлення. Отримувач, щоб вірно зрозуміти передану інформацію, має розкодувати повідомлення, тобто застосувати спосіб декодування, відповідний способу кодування. Отже, комунікація передбачає насамперед досягнення взаєморозуміння, а не лише обмін інформацією. Мета будь-якої комунікації полягає в отриманні очікуваного результату і оцінюванні комунікаційного процесу як ефектив-

ного. У контексті визначення ефективності комунікації можна виділити два загальних підходи: семантичний і прагматичний. З точки зору семантичного, або інформаційного, підходу ступінь ефективності залежить, з одного боку, від обсягу інформації, яку відправник зміг передати без втрат, а з іншого, від повноти інформації, яку отримувач адекватно зрозумів. Прагматичний підхід оцінює ефективність комунікації адекватністю реакції того, хто отримує повідомлення. Безумовно, цей поділ досить умовний, оскільки в реальному процесі спілкування однаково важливими є й донесення необхідної інформації, й встановлення взаєморозуміння між комунікантами. Таким чином, ми оцінюємо як ефективний такий процес комунікації, коли його учасники вірно розуміють інформацію, що надходить, і правильно на неї реагують.

Беззаперечним і доведеним фактом є трактування комунікації як процесу, обумовленого культурною приналежністю. Американські дослідники Л. Самовар, Р. Потер та Е. МакДаніель [12] сформулювали вісім чинників процесу комунікації, які так чи інакше є обумовленими культурним контекстом і мають визначальний вплив на адекватність сприйняття і розуміння один одним учасників комунікації: знання мови, соціальні ролі, ставлення до часу, сприйняття простору, спосіб мислення та методи аргументації, стереотипи, стосунки, соціальна організація культури. Кожна людина сформована певним лінгвокультурним середовищем, вона живе і буде відносини з оточуючими, спираючись на норми, правила, традиції своєї культури. Ці звичаї, норми, правила є результатом історичного розвитку культурної спільноти, вони засвоюються в процесі інкультурації й представляють собою певну систему орієнтації, яка допомагає людині існувати в навколишньому світі, влаштовуючи власне життя у відповідності до культурних особливостей свого етносу. Лише зіткнення з іншою культурою, яка базується на нормах і правилах, що відрізняються від власних, людина усвідомлює наявність полікультурного світу. Саме факт існування культурних відмінностей є об'єктивною основою для виокремлення кроскультурної комунікації в окремий вид, а подолання таких розбіжностей – метою спілкування представників різних культур.

Поняття кроскультурної комунікації є предметом наукових досліджень різних галузей знань, а отже, має велику кількість визначень і розумінь. З одного боку, кроскультурну комунікацію розглядають як головну мету, якої має прагнути людина, щоб якомога ефективніше й краще пристосуватися й адаптуватися до оточуючого світу [13]; з іншого – як комунікацію між людьми, що відрізняються різним сприйняттям символічних систем [12]. З точки зору загального розуміння

кроскультурна комунікація представляє собою спілкування в полікультурному середовищі [2], тобто про кроскультурну комунікацію йдеться, коли комунікантами є представники різних культур. Науковці наголошують на таких визначальних чинниках кроскультурної комунікації, як встановлення адекватного взаєморозуміння між учасників комунікативного процесу, що репрезентують різні культури, та безпосередня взаємодія різних культур. Кроскультурну комунікацію трактують як окремий тип культури, якому притаманні особиста етнокультурна компетентність, етнокультурна взаємодія, толерантність, прагнення подолати комунікативні бар'єри та дійти згоди в міжкультурному спілкуванні [8, с. 14]. Таке визначення сутності досліджуваного поняття продовжує думку одного із засновників теорії кроскультурної комунікації Е. Холла, який стверджував, що культура за своєю суттю є комунікацією, а комунікація – культурою, оскільки саме через комунікацію в культурі особистість виявляє самоідентифікацію, взаємодіючи із суспільством та іншими суб'єктами, соціалізуючись і відчуваючи себе частиною культурної єдності [11, с. 169]. Саме завдячуючи Е. Холлу з'явилося поняття

кроскультурної комунікації, яке, за його визначенням, характеризує особливу сферу людських взаємовідносин, де культура і комунікація об'єднуються. Е. Холл наголошував, що спілкуванню з представниками інших культур треба навчати [11]. Ми поділяємо думку науковця й вважаємо, що здобувачів вищої освіти в процесі їхньої професійної підготовки необхідно готувати до кроскультурної комунікації. Отже, на підставі проведеного дослідження підходів до розуміння сутності кроскультурної комунікації визначаємо *кроскультурну комунікацію в професійній підготовці майбутніх фахівців* як процес інформаційного обміну між здобувачами вищої освіти – представниками різних культур, що здійснюється за допомогою різноманітних засобів і має на меті встановлення взаєморозуміння через досягнення відповідності різних культурно обумовлених систем цінностей.

Із метою визначення рівня усвідомлення здобувачами вищої освіти сутності кроскультурної комунікації, її особливостей в процесі професійної підготовки нами проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 348 здобувачів Запорізького національного університету, Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла ТуганБарановського, Національного технічного університету «Запорізька політехніка» та Класичного приватного університету різних галузей знань і спеціальностей.

Результати дослідження засвідчили таке:

1) 90,2% опитаних переконані, що майбутній фахівець має бути здатним здійснювати кроскуль-

турну комунікацію, при цьому 23,9% вважають, що зазначена здатність сприяє досягненню кращого порозуміння під час спілкування з представниками інших культур; за думкою 10,5% студентів, готовність спілкуватися в міжкультурному середовищі викликає повагу у іноземних колег; 22,9% підтримують твердження, що готовність до кроскультурної комунікації дозволяє організувати ефективну співпрацю з іноземними колегами, а 37,3% надають перевагу думці, що вона дозволяє отримати роботу за кордоном та працювати в багатокультурному колективі, ще 5,4% не змогли визначитись із відповіддю (рис. 1);

2) щодо розуміння сутності готовності до кроскультурної комунікації, то 38,2% опитаних студентів вважають, що це готовність спілкуватися відповідною іноземною мовою, 29,1% – готовність розуміти культурно обумовлені особливості комунікативної поведінки, 24,1% – готовність толерантно і з повагою ставитись до партнерів по комунікації, що представляють інші культури, а 11,3% взагалі не змогли визначитись (рис. 2);

3) більшість опитаних студентів (52,8%) вважають, що головним чинником, що забезпечує можливість здійснення кроскультурної комунікації, є знання іноземної мови; 24,3% надали їй другорядного значення в процесі міжкультурного спілкування; 17,5% передбачають, що можна здійснювати ефективну кроскультурну комунікацію і не володіючи вільно іноземною мовою; 5,4% опитаних не визначились із відповіддю;

4) серед чинників, які більш за все заважають здійснювати ефективну кроскультурну комунікацію під час професійної підготовки майбутніх фахівців, здобувачі виділили: національно-культурні розбіжності – 24,1%, релігійні розбіжності – 7,3%, недостатнє знання іноземної мови – 31,2%, стереотипи і упередження – 18,8%, відсутність терпимості до культурних відмінностей – 14,1%, важко відповісти – 4,5% (рис. 3);

5) переважна більшість опитаних студентів (67,4%) зазначили, що не вивчали дисципліни, в яких би формувалася готовність здійснювати комунікацію з представниками інших культур під час професійної підготовки, 24,5% в якості такої дисципліни назвали іноземну мову і 8,1% не змогли надати однозначну відповідь;

6) що стосується оцінки спроможності здійснювати комунікацію з представниками інших культур в процесі професійної підготовки за 10-бальною шкалою, то найбільша кількість опитаних (62,3%) оцінили свої вміння як середні на 5 (17,8%), 6 (21,6%) і 7 (22,9%) балів; 14,4% студентів визначили свій рівень здатності до міжкультурного спілкування як низький, поставивши собі 2 (1,9%), 3 (2,4%) та 4 (10,1%) бали; 23,3% вважають, що мають високий рівень сформо-

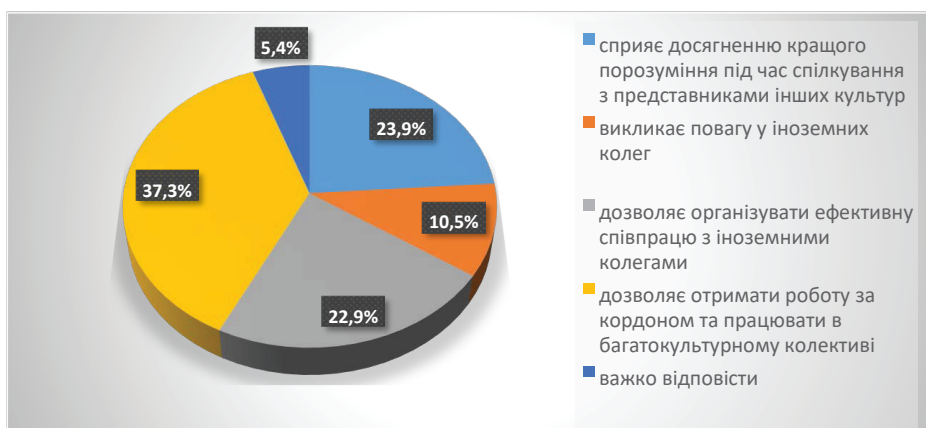

Рис. 1. Пріоритети готовності до кроскультурної комунікації

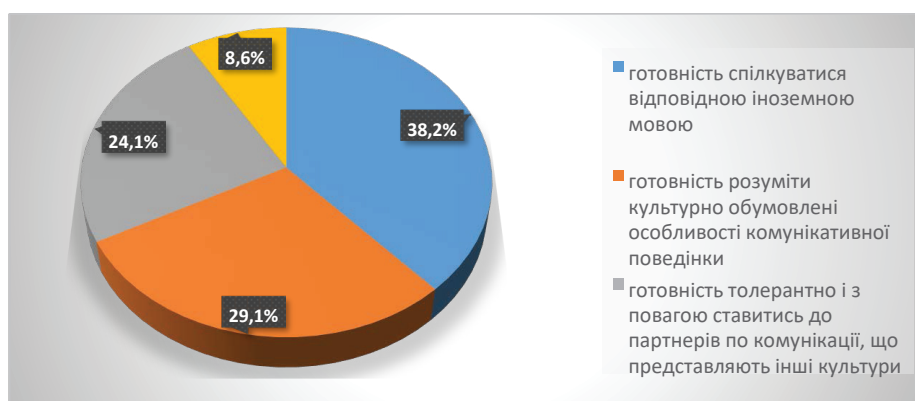

Рис. 2. Розуміння студентами сутності готовності до кроскультурної комунікації

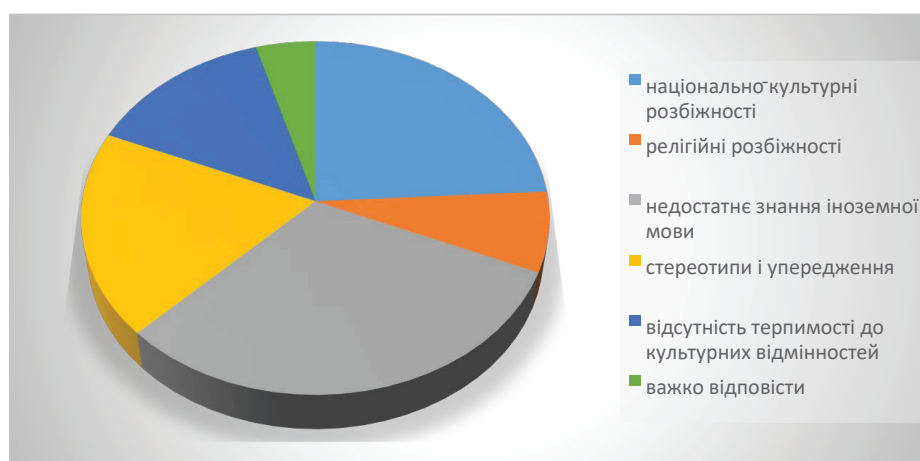

Рис. 3. Чинники, що заважають здійснювати ефективну кроскультурну комунікацію

ваності вмінь, оцінивши його на 8 (19,1%) та 9 (4,2%) балів.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Отже, інтерпретація результатів проведеного нами дослідження показала, що

питання формування готовності до кроскультурної комунікації у майбутніх фахівців в процесі професійної підготовки є актуальним, оскільки, з одного боку, вони чітко усвідомлюють необхідність такої готовності, а з іншого, мають недостатнє уявлення

щодо сутності кроскультурної комунікації, її складових частин, можливих вад, що перешкоджають встановленню результативного спілкування між представниками різних культур, а також системне навчально-методичне забезпечення цього процесу під час професійної підготовки майбутніх фахівців. Формування готовності майбутніх фахівців до кроскультурної комунікації впродовж їхньої професійної підготовки є системним, складним

за своєю структурою процесом, який потребує спеціально організованого, цілеспрямованого підходу до його реалізації. Професійна підготовка майбутніх фахівців має бути спрямована на формування в них розуміння й прийняття факту існування різноманітних культур, поваги і толерантного ставлення до їх проявів, готовності вирішувати неминучі в кроскультурному спілкуванні суперечності й конфлікти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баглай О.І. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проф.-техн. освіти. Київ, 2013. 22 с.
2. Бориско Н.Ф. Проблеми міжкультурної підготовки майбутніх учителів і викладачів іноземних мов. *Іноземні мови*. 2018. № 1(93). С. 9–20.
3. Ботвина Н.В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: навчальний посібник. Київ : АртЕк, 2002. 205 с.
4. Дідук-Ступ'як Г.І. Формування крос-культурної компетентності студентів-іноземців у процесі вивчення української мови. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка*. Серія : педагогіка. 2015. № 3. С. 87–92.
5. Євдокімова-Лисогор Л.А. Підготовка майбутніх фахівців сфери туризму до міжкультурного діалогу у процесі вивчення соціогуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Центральноукраїнський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2018. 20 с.
6. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ : Академія, 2012. 288 с.
7. Пальчикова О.О. Крос-культурна компетентність у навчанні української мови як іноземної. *Філологічні студії*. *Науковий вісник Криворізького держ.пед.ун-ту*. 2012. Вип. 8. С. 319–326.
8. Самойленко Н.Б. Міжкультурна компетентність майбутніх фахівців гуманітарного профілю. Севастополь : Рібест, 2013. 412 с.
9. Солодка А.К. Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 ; Східноукраїнський національний університет імені В. Даля. Київ, 2016. 42 с.
10. Сотер М.В. Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2018. 23 с.
11. Hall E.T. *The Silent Language*. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1959. 240 p.
12. Samovar L. A., Potter R. E., McDaniel E. R. *Communication between Cultures*. Wadsworth Publishing; 7 edition, 2009. 480 p.
13. Trager G., Hall E. Culture as Communication: A Model and Analysis. *Explorations: Studies in Culture and Communication*. 1954. № 3. P. 157–249.

REFERENCES

1. Bahlay O. I. Formuvannya hotovnosti maybutnikh fakhivtsiv mizhnarodnoho turyzmu do mizhkul'turnoho spilkuvannya u profesiyiniy pidhotovtsi: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Nats. akad. ped. nauk Ukrayiny, In-t prof.-tekhn. osvity. Kyuyiv, 2013. 22 s.
2. Borysko N. F. Problemy mizhkul'turnoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv i vykladachiv inozemnykh mov. Inozemni movy. 2018. № 1 (93). S. 9-20.
3. Botvyna N. V. Mizhnarodni kul'turni tradytsiyi: mova ta etyka dilovoyi komunikatsiyi: navchal'nyy posibnyk. Kyuyiv : ArtEk, 2002. 205 s.
4. Diduk-Stup'yak H. I. Formuvannya kros-kul'turnoyi kompetentnosti studentiv-inozemtsiv u protsesi vyvchennya ukrayins'koyi movy. Naukovi zapysky Ternopil's'kohoho nats. ped. un-tu im. Volodymyra Hnatyuka. Seriya : pedahohika. 2015. № 3. S. 87-92.
5. Yevdokimova-Lysohor L. A. Pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv sfery turyzmu do mizhkul'turnoho dialohu u protsesi vyvchennya sotsiohumanitarnykh dystsyplin: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Tsentral'noukrayins'kyu derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka. Kropyvnyts'kyu, 2018. 20 s.
6. Manakin V. M. Mova i mizhkul'turna komunikatsiya: navchal'nyy posibnyk. Kyuyiv : Akademiya, 2012. 288 s.

7. Pal'chukova O. O. Kros-kul'turna kompetentnist' u navchanni ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi. Filolohichni studiyi. Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho derzh.ped.un-tu. 2012. Vyp. 8. S. 319-326.
8. Samoylenko N. B. Mizhkul'turna kompetentnist' maybutnikh fakhivtsiv humanitarnoho profilyu. Sevastopol' : Ribest, 2013. 412 s.
9. Solodka A. K. Teoretyko-metodychni zasady kroskul'turnoyi vzayemodiyi uchasnykiv pedahohichnoho protsesu vyshchykh navchal'nykh zakladiv: avtoref. dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.04. Skhidnoukrayins'kyy natsional'nyy universytet imeni V. Dalya. Kyyiv, 2016. 42 s.
10. Soter M. V. Formuvannya hotovnosti maybutnikh inzhenerivsudnomekhanikiv do mizhkul'turnoyi komunikatsiyi: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Ternopil's'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet im. V. Hnatyuka. Ternopil', 2018. 23 s.
11. Hall E.T. The Silent Language. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1959. 240 p.
12. Samovar L. A., Potter R. E., McDaniel E. R. Communication between Cultures. Wadsworth Publishing; 7 edition, 2009. 480 p.
13. Trager G., Hall E. Culture as Communication: A Model and Analysis. Explorations: Studies in Culture and Communication. 1954. № 3. P. 157-249.